

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

LOETSE 2018

SESOTHO PUO YA LAPENG P1

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le mapephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho tsa puo le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsoso e 50
KAROLO YA B: Metsoso e 30
KAROLO YA C: Metsoso e 40
10. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

TEMA YA A

Bala tema ena e latelang, o nto araba dipotso tse hlahellang tlasa yona.

LEBITLA LA MOSADI KE BOHADI

- 1 Moprofesara Ranko o ne a hlokomela lelapa la hae empa tlhokomelo ena e ne e le ka tjelete feela. Lapeng o ne a sa dule. O ne a atisa ho itlela ka boroko feela. Hangata ha mosadi wa hae a rata ho tseba le ho utlwisisa hore ke ka baka lang a sa dule lapeng o araba ka hore jwalo ka moprofesara o na le mosebetsi o mongata haholo.
- 2 Ka le leng la matsatsi, Mmathabo moradi wa Nthoroane a bua mantswa ana, “Ha ke tsebe hore ke baka ka lang ke ileng ka nahana hore o tla fetoha boqitolong bona ba hao.
Ke hopola Labohlano le leng, ke le mmeleng ke jere letsibolo la hao. Haesale o nyameletse ka mmotokara o re o ya mabenkeleng. O bile wa kgutla bosiuung ba Sontaha. Ha ke leka ho botsa hore o ne o le kae, wa ntjwetsa hore bophelo ke ba hao, mme ha o rate ho nna o hlalosaka ka hore o tswa kae o ya kae. Ke hopola menyepetsi e ileng ya keketla marameng a ka mohlang oo. Empa ntho e ileng ya nqeta le ho feta, ke ho beha lerako la lefitori dipakeng tsa rona. E sa le potso le kajeno hore lerako leo o ile wa le beha hobane o ne o kgotshe kapa o kgenne na. Ha ke tsebe hore ke ne ke nahana hore o tla fetolwa keng.
- 3 “Mmathabo ha ke utlwisisa hore na o tletlebiswa keng hobane ke o ahetsa ntlo e ntle, ke o tswaletse bana, mme ke ofa moputso wa ka o ntse o itekanatse. Ebe basadi le kgotsofala ha ho entse jwang? O rata ho mpona ke dutse ka tlong ka mona, e ka ke monna ya jeleng phehla?” ho araba Ranko. Mmathabo a bua dintho tse ngata tseo a di hlokometseng ho Ranko. A qetella qhwebeshano le qwaketsano ya bona ka mantswa a reng; “Ke elelletswe hore ha ke rata ho o fumana, ke se ke ka batla diphoso tsa hao, hobane nke ke ka di fumana. Maratonyana ana a hao a sephiring ke tla a fumana ka le leng”.
- 4 “O se ke wa ntlholla mosadi towe! O nahana hore o bua le mang hona tsa marato di kena kae? Teng o kile wa mpona kae, neng, jwang le teng ke etsang? O se ke wa rata hore ke halefe. Ha eba o se o itholletse motjhaufa o tswe hantle o tsamaye. O se ke wa rata ho tswa ka ntshwe di sa fohlwa. O tlohele ho nketselisa. Le ka letsatsi la mohlolo ha o eso mpone ke na le metjhediete. Basadi le kotjwa ke banna ba itulelang metjhedieteng kwana. Le rata hampe ho tanakella hodima konyana tse kang rona boRanko.

- 5 Ka le leng la matsatsi, hara kgitla ya bosiu, lefifi e le la bonkantjana mofumahadi Ranko o ne a ntse a phethophethoha kgafetsa betheng e mabothobotho eo a neng a robetse ho yona, Bosiung bona jwalo ka masiung a mang a mangata a fetileng o robetse a le mong. Ranko o tswile, o ile ho e nngwe ya dikopano tse ngata tseo a di tsamayang. Mofumahadi Ranko o a hlobaela, o a lohotha. O kgantsha lebone le haufi le bethe, mme o hula lesedinyana la basadi le bitswang Cosmopolitan a le bala. Ha a ntse a bala ha eba le mantswe a mo hlabang ao a ileng a bona hantle hore a hlalosa yena hantle. A tebisa maikutlo, mme a sotha manaka a horolosi ya bophelo ba hae le Ranko. A ipotsa a ba a ipotsisisa hore na ke ka baka lang ha a ile a mamella ha kaalo. Na ke hobane ke dutse tlasa moriti wa profesa, kapa ke ho nahanela bana le hona ho hopola bonkgono le bontatemoholo ha ba re: Lebitla la mosadi ke bohadi?
- 6 A hloka dikarabo ho tsohle tseo a ipotsang tsona. A ikgothatsa feela ka hore le ha kwana a belaella Ranko metjhedieteng, le ka mohla o le mong ha a eso ka a mo tshwara ho hang.. Menyenyesetsi yona o ye a e utlwele, empa jwalo ka mosadi ya phodileng hloohong, a be a sa latelle hakaalo. Ho feta moo e ne e re ha Ranko a kgutla dikopanong tseo tsa hae tse sa feleng tsa bosiu, a kgutle a tshwaretse mofumahadi Ranko dikonkose tse monko o monate.
- 7 Ha a ntse a ipotsa hore na o tla phela jwalo ho fihlela neng, mohala wa lla. "Ratu ke tshwarehile moo ke leng teng. Kopano e ntse e tswela pele. Ha ke kgolwe hore ke tla fihla moo lapeng pele ho hora ya boraro ka matjeke". Ke Ranko eo, jwalo ka mehleng e mengata e fetileng. Mofumahadi Ranko a mpa a araba ka hore. "Ho lokile, re se re tla boka ha di oroha. O be le nako e monate moo kopanong.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa bukeng ya *Moprofesara Ranko R.C Bodibe, 2006: 23-46*]

- 1.1 Ranko eo ho buuwang ka yena temeng ee, o amana jwang le Mmathabo? (1)
- 1.2 Bolela maemo a tshebetso a Ranko. (1)
- 1.3 Tadima (SERATSWANA SA 2)
- Mmathabo o bolelang ha a re Ranko ke leqitolo? (2)
- 1.4 Akaretsa ka polelo e le NNGWE sesosa sa qhwebeshano le qwaketsano e hlahellang temeng ena. (2)
- 1.5 Tadima (SERATSWANA SA 3)
- Na mabaka ao Ranko a a tshetlehang ho itshireletsa diketsong tsa hae a a amoheleha? Tiisa karabo ya hao ka lebaka le le LENG. (2)
- 1.6 Ho ya ka kutlwisiso ya hao "motho ya jeleng phehla" ke motho ya jwang? (2)

- 1.7 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang.

Ho tswa ka ntshwe di sa fohlwa ke ho...

- A tswa o tlenne
- B tswa o tutubetse.
- C tswa hampe.
- D tswa o swentse dinko. (1)

- 1.8 Tadima (SERATSWANA SA 5)

Ho phethophethoha kgafetsa le ho hlobaela ha Mmathabo ho bontsha maikutlo afe ka yena? (1)

- 1.9 Ke eng seo Mmathabo a se bolelang ha a re “o ile a sotha manaka a horolosi ya bophelo ba hae le Ranko?” (2)

- 1.10 Ke ditlamorao dife tse ka tliswang ke qhwebeshano le qwaketsano ee ya Ranko le Mmathabo? (2)

- 1.11 Diketso le dipuo tsa Ranko temeng ee ka kakaretso di totobatsa Ranko e le motho ya jwang? (1)

- 1.12 Ha o ne o le Mmathabo o tjamelane le maemo a tjee a ditaba, o ne o tla etsa jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 1.13 A ko bontshe nnete ya sehlooho sena “Lebitla la mosadi ke bohadi” o itshetlehile ka ditaba tsa tema ena. (2)

TEMA YA B

Boha tema e latelang o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

[E qotsitse ho tswa makasening wa *Joy* volume 25:79]

- 1.14 Puo ya mmele ya ditho tsa lelapa lee le hlahellang temeng ee e re bolella eng ka maikutlo a lona? (1)
- 1.15 Ntle le maemo a ditaba a renang temeng ee, o nahana hore ke sefe se seng se ka etswang ke batswadi ho thabisa malapa a bona. Bolela dintho tse PEDI feela. (2)
- 1.16 Maemo a ditaba a totobatswang temeng ee ya B a fapane jwang le a totobatswang temeng ya A? (2)
- 1.17 Ha ho ka thwe o etse kgetho, ke lefe lelapa leo o ka ratang ho ba setho sa lona mahareng a TEMA YA A le TEMA YA B? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.18 Ha o shebile setshwantsho see, o ka re ke ofe molaetsa oo mongodi a le kang ho o fetisa? (2)

[30]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema ena e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka mantswe a hao, o ngola ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang mehoplo E SUPILENG eo motswadi a ka thusang ngwana wa hae ha a ena le kgateello ya metswalle.

ELA HLOKO:

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Mehopolo E SUPILENG eo e leng ya sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng, ka mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**THUSA NGWANA WA HAO HO HLOLA KGATELLO YA METSWALLE**

Kgateello ya metswalle ke bothata bo boholo baneng ba matsatsi a kajeno. Mongodi wa dibuka Quintin Crisp o re bothata bona bo ka senya bophelo ba ngwana. O eletsa batswadi ka seo ba lokelang ho se etsa ha ba iphumana ba tobane le bothata bona.

O re batswadi ba lokela ho ba le leihlo le ntjhotjho baneng ba bona. O re ba hlokomele mekgwa le diketso tsa bona. Ba tsebe bana ba bona ho feta ka moo ba itsebang ka teng. O bolela hore bana ba na le metswalle e bohlokwa ho bona mme e tshwanela ho ba bohlokwa le ho batswadi. Ba qoqe le metswalle ya bana ba bona hore e ikutlwe e amohelohile. O re motswadi o lokela ho tsebana le batswadi ba metswalle ya ngwana wa hae. A ka ba mema le bana ba bona ho tla ja mmoho kaha sena se tla etsa hore ba tsebane ka botlalo.

O re batswadi ha se metswalle ya bana ba bona empa ke batswadi ba bona. O re ha ba fetoha metswalle ya bona ba qetella ba se ba sa ba kgalemele hantle. Ka hoo motswadi o lokela ho ba motswadi wa mankgonthe baneng hore a tsebe ho ba laola ka nepo. O re setjhaba se hloka baetapele ba lokileng ebile ba lwanelang toka. Batswadi ba rute bana ho tsotellana le ho emana nokeng. Bana ba bangata ba qetella ba se ba hloka boitshepo ka lebaka la kgateello ya metswalle. O re motswadi a se dumelle sena ho etsahala. A bolelle ngwana wa hae ka moo a mo ratang ka teng.

O re re phela nakong eo tshebediso ya thekenoloji e jeleng setsi batjheng. Ha motswadi a bohile theleleshene le bana, a buisane le bona ka mananeo a ahanng le a sa aheng.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Joy*, Volume 25, 2016: 88-89]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

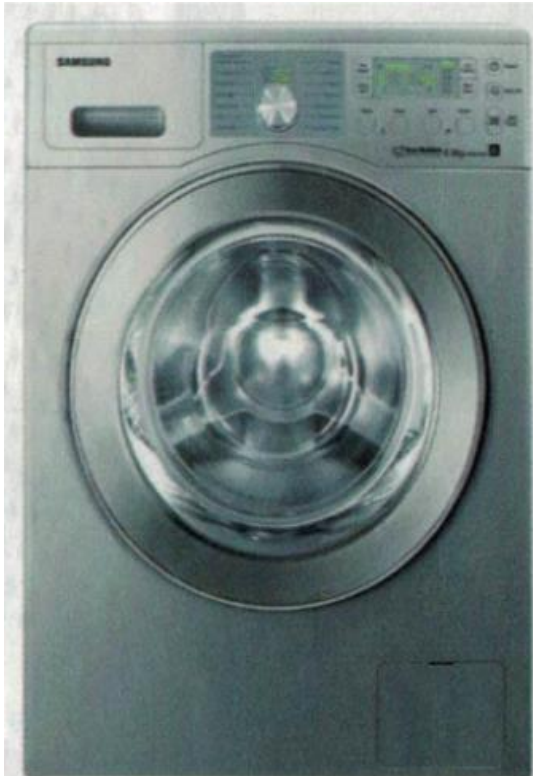
KAROLO YA C: DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPATSO

TEMA YA D

Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

Halala mafumahadi! wena ramatiki ha e be boroko.

*Iphumanele motjhini wa ho hlatswa wa ha **DEFY** o bolokang motlakase ka theko e tlase. O kgona ho hlatswa ka potlako mefuta e fapaneng ya masela.*

O ka iphumanela motjhini ona ha **GAME** kapa **PICK n PAY**.

[E qotsitse le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *BONA* Loetse 2012: 14]

- 3.1 Ke sehlahiswa sefe se bapatswang temeng ee? (1)
- 3.2 Sehlahiswa see se reretswe bomang ho ya ka tema? (1)
- 3.3 Mantswe ana "ha e be boroko ramatiki" a na le tshusumetso efe ho bareki? (2)
- 3.4 Ke khampane efe e bapatsang sehlahiswa see? (1)
- 3.5 Ntle le puo e sebedisitsweng temeng ena, ke lewa lefe la ho bapatsa leo mmapatso a le sebedisitseng? (1)
- 3.6 A ko bolele bohlokwa bo LE BONG feela ba sehlahiswa se bapatswang. (2)
- 3.7 Qotsa puo kapa mantswe a kgethollang a hlahellang temeng ena, o be o hlalose hore hobaneng o re e a kgetholla. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E**BOEMO BA LEHODIMO****Foreimi ya 1****Foreimi ya 2**

Tshwane* Gauteng* Mbombela* East London* Mafikeng* Mangaung* Kimberly* Thekong* Kapa* Polokwane
12-25 10-23 14-17 12-17 15-29 9-26 10-29 15-19 13-27 13-23

[E qotsitswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho *DAILY SUN*, Pudungwana, 2017: 6]

- 4.1 Sepheo sa khathunu ee ke sefe? (1)
- 4.2 Boemo ba lehodimo ba East London bo fapane jwang le ba Tshwane? Hlalosa phapang ena ka botlalo. (2)
- 4.3 Ntle le thelebesheneng ke ho kae hape moo motho a ka fumanang tlhahisoleseding ka tsa boemo ba lehodimo? (2)
- 4.4 Ke toropong efe moo ho bonahalang ho tla tjhesa haholwanyana ho feta tse ding ha letsatsi le phahama? (1)
- 4.5 O nahana hore ditaba tsa khathunu ee di etsahala nakong efe ya selemo? Qotsa puo ho tswa temeng e tshehetsang karabo ya hao. (2)
- 4.6 Ebe sepheo sa aterese ee "www.weather sa.co.za" ke sefe? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA F

Ha matsatsi a ntse e tsamaya, bophelo ba Pule ba nna ba fetoha butlebutle. Menono le menate ya pele le yona ya nna ya nyamela. Lebala la hae le ratehang le tshobotsi e kgahlehang, tsa nna tsa fifala. Masapo a hae le hoja a sa le matjha, a ne a kgathala ka pele ho jara mmele wa hae. Takatso ya dijo e mmalehetse, mme a na le mohohlolanyana o kgarametsang ha o mo fihletse. Ha a hohlola ho ne ho hlaha mahlabanyana ka sefubeng.

Pule o ne a tshwerwe ke lefu le tshabehang, lefu le jang motho masapo, lefu la lefuba. O otile, dikgopo tsa hae o ka ba wa di bala. Jwale ke selemo sa bobedi a tshwarehile. O kulela lefu. Kwana o ntse a tsamaya dingaka, empa pheko e ne e bonahala e le siyo. Mohlomong le yena o sentse ka ho se mamele dikeletso tsa dingaka hore a ye sepetelele sa lefuba kwana Allanridge. O hanne hehehe a re a ka mpa a shwa, ha se yena wa pele ho bolawa ke lefu lena.

Ha e le Selina yena o se a na le selemo a se a sa mo tsotelle. Pokola e rahile Pule sefubeng e mo phekgentse ha bohloko. Selina o ne a rata Pule wa mophedi eseng wa mokudi.

[E qotsitse le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa bukeng ya *Letsete* ka C.L.J Mophethe, 1993:36]

5.1 Lentswe le ntshofaditsweng polelong ee le bopilwe ka mofuta ofe wa lehlalosi?

Ha matsatsi a ntse a tsamaya, bophelo ba Pule ba nna ba fetoha **butlebultle**. (1)

5.2 Fetolela lentswe le ntshofaditsweng ho boiketsi polelong e latelang.

Pule o tshwerwe ke lefu le tshabehang, le **jang** masapo. (1)

5.3 Bopa polelo ya hao moo o sebedisang lentswe le ntshofaditsweng le le moeelong o mong osele ho le hlahellang ka ona temeng.

Lebala la hae le ratehang le tshobotsi e kgahlehang tsa nna tsa fifala. (2)

5.4 Boela o ngole polelo ena hape e be o fetolela lentswe le ntshofaditsweng nyenyefatsong.

Masapo a hae le hoja a ne a sa le matjha, a ne a kgathala ka pele ke ho jara **mmele** ona wa hae. (1)

5.5 Nehelana ka sebopeho se nepahetseng sa lentswe le ka masakaneng.

Pule o ne a (tsamaya) dingaka ke mofumahadi wa hae le ha a ne a sa mo tsotelle ka nako e nngwe. (2)

5.6 Kopanya dipolelo tse na tse pedi o etse polelo e le nngwe ka ho sebedisa lekopanyi le nepahetseng.

Pule o tshwerwe ke lefu le tshabehang le jang masapo. Pule o otile dikgopo tsa hae o ka ba wa di bala.

(2)

5.7 Ngola polelo ena hape ebe o lokisa phoso e hlahellang ho yona.

Selina ha a fitla lapeng o ne a sa rate ho thusa Pule eo e seng e le seqhwalala, o ne a mo sheba feela.

(1)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30****MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70**